

DEN, KDY VZNIKLO ČESKOSLOVENSKO (28. ŘÍJEN 1918)

OTÁZKY A ODPOVĚDI

1. Proč si vlastně Češi a Slováci přáli samostatný stát? Nebylo pro ně výhodnější být součástí Rakouska-Uherska?

Vypuknutí 1. světové války otřásl zásadním způsobem situací nejen v Evropě. Češi a Slováci tehdy žili v Rakousku-Uhersku. Jednalo se o parlamentní monarchii s komplikovanou mnohonárodnostní strukturou. Podle sčítání z roku 1910 měla okolo 50 milionů obyvatel, z nichž se nejvíce osob hlásilo k německému a maďarskému jazyku. Žádný z národů však nebyl dominantní a panovaly mezi nimi různé antagonismy. Od roku 1867 platilo rakousko-uherské vyrovnání, které přineslo Uhrám rozsáhlou autonomii. Do roku 1914 se pro odpor Němců nepodařilo dohodnout česko-rakouské vyrovnání, které mělo přinést obdobnou autonomii českým zemím.

Česká politická reprezentace byla k monarchii až do vypuknutí globálního světového konfliktu jako celek loajální a o samostatném českém státě téměř nikdo z jejích představitelů neuvažoval. Jejím hlavním cílem byla federalizace monarchie a posílení české pozice na základě historického práva. Do roku 1914 nebyla ve hře ani československá otázka. Slováci žili po staletí v rámci uherské monarchie a jejich národnostní uvědomění i politický vliv byl daleko menší. Postupný vývoj válečného globálního konfliktu nakonec vedl k rozbití několika velkých monarchií (Rakouska-Uherska, Německého císařství, carského Ruska a Osmanské říše), na jejichž troskách vznikla řada nových států či samosprávných celků včetně Československa.

Koncepci samostatného československého státu prosazovali až během 1. světové války čeští a slovenští exiloví politici v čele s Tomášem Garriguem Masarykem, Milanem Rastislavem Štefánikem a Edvardem Benešem. V roce 1916 vytvořili v Paříži Československou národní radu. Byli ve spojení s některými domácími českými politiky, kteří vytvořili odbojovou organizaci s názvem Maffie. Značný vliv mezi nimi měli především Karel Kramář a Alois Rašín, kteří byli v roce 1915 odsouzeni za organizování odboje a vyzvědačství k trestu smrti. Nový císař Karel I., který nastoupil po smrti Františka Josefa I. a který se bez úspěchu následně snažil o vytvoření federalizované monarchie, je v roce 1917 omilostnil a propustil z vězení. V zahraničí se postupně zformovaly československé legie, které bojovaly po boku dohodových vojsk na všech evropských frontách. Staly se významným nástrojem exilové reprezentace při prosazování nového státu. Bojovalo v nich okolo sto tisíc Čechů a Slováků, mezi nimiž byla většina přeběhlíků z rakousko-uherské armády. Vyznamenaly se na všech evropských frontách, ale největší ohlas získaly v Rusku.

2. Jaké byly varianty státního zřízení Československa? Proč zvítězila právě republika?

Idea samostatného československého státu byla během roku 1918 postupně uznána dohodovými velmocemi. Dne 14. října 1918 vznikla z Československé národní rady prozatímní československá vláda. Na tom, že nový stát bude republikou, se 28. října 1918 shodli v Ženevě zástupci domácího a exilového odboje. (Původně se ovšem uvažovalo i o monarchii, kterou prosazoval zejména Karel Kramář, podle něhož mohl být králem někdo z ruských Romanovců.) Prezidentem se měl stát Tomáš Garrigue Masaryk, předsedou vlády Karel Kramář. Ve stejný den vyhlásili vznik samostatného státu v Praze členové Národního výboru československého Antonín Švehla, Alois Rašín, Jiří Stříbrný, Vavro Šrobár a František Soukup. V Praze a na dalších místech vypukly živelné demonstrace, při nichž byl oslavován nový stát. Dne 30. října 1918 se v Turčianském Svätém Martinu sešli představitelé slovenské politické reprezentace a přihlásili se k společnému československému státu s odkazem na přirozené právo národního sebeurčení. Naopak velmi odmítavý postoj zastávali Němci a Maďaři, neboť se obávali podřadného postavení v novém státě. V roce 1919 se součástí Československa stala také Podkarpatská Rus jako jedna ze čtyř samosprávných zemí, kde byla rovněž komplikovaná národnostní struktura.

3. Jak se stalo, že byl jako první československý prezident vybrán Masaryk?

Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) patřil již před vypuknutím 1. světové války mezi významné české politiky. Věhlas získal jako univerzitní profesor filozofie a sociologie, který se výrazně angažoval společensky a politicky. V roce 1882 byl jmenován profesorem na pražské univerzitě. V roce 1891 se jako člen mladočeské strany stal poprvé poslancem Říšského sněmu ve Vídni.

Zapojil se do několika významných sporů, při nichž kritizoval např. zfalšované tzv. Rukopisy či dobový antisemitismus při procesu s Leopoldem Hilsnerem, který byl obviněn z rituální vraždy. Masaryk se také dlouhodobě zabýval sociálními otázkami či koncepcí českých dějin, kde jako protestant prosazoval období reformace a vysoce hodnotil i české národní obrození. V roce 1900 založil Českou stranu lidovou – pokrokovou, později známou jako strana realistická. Spolupracoval se sociálnědemokratickou stranou, na jejíž kandidátce byl dvakrát zvolen do Říšského sněmu.

V roce 1914, po vypuknutí války, se Masaryk rozhodl odejít do exilu. Při příležitosti 500. výročí upálení Jana Husa vyhlásil 6. července 1915 při projevu v Ženevě boj proti habsburské nadvládě. Stal se postupně nejviditelnější tváří protirakouského odboje, organizátorem československých legií a vyjednávačem s dohodovými velmocemi o uznání samostatného státu. V roce 1916 se v Paříži stal předsedou Československé národní rady, z níž se později stala prozatímní československá vláda, kterou rovněž řídil jako předseda. Dne 28. října 1918 byl navržen do funkce prezidenta (při jednání Masarykova zástupce Edvarda Beneše se zástupci domácích politiků). Následně byl zvolen prezidentem aklamací v nepřítomnosti 14. listopadu 1918. Prezidentský slib složil po svém příjezdu do Prahy 21. prosince 1918. Prezidentem republiky byl zvolen ještě v letech 1920, 1927 a 1934.

4. Odkud se Masaryk, Kramář, Rašín, Beneš a Štefánik znali?

Tomáš Garrigue Masaryk, Karel Kramář a Alois Rašín patřili již od konce 19. století mezi nejznámější české politiky, kteří se často při různých příležitostech potkávali. Znali se také z působení v Říšském sněmu, kde zasedali před válkou jako poslanci. Přestože byl Edvard Beneš o několik generací mladší, znal se s Tomášem Garriguem Masarykem také dobře již před vypuknutím 1. světové války. V roce 1908 patřil Masaryk mezi členy univerzitní komise, která doporučila k obhajobě Benešovu habilitační práci o politickém stranictví. Beneš patřil mezi Masarykovy obdivovatele a postupně se stal jeho důvěrníkem. V roce 1915 odešel za Masarykem do exilu, kde se stal jeho nejbližším spolupracovníkem. O dvacet let později byl zvolen jako Masarykův nástupce do funkce prezidenta republiky. Slovák Miroslav Rastislav Štefánik se s Masarykem znal od počátku 20. století, kdy studoval v Praze a stal se jeho stoupencem. Později se Štefánik stal významným astronomem v Paříži a podnikl mnoho výprav do různých koutů světa. Po vypuknutí 1. světové války podpořil Masaryka v protirakouském odboji a stal se jeho blízkým spolupracovníkem.

5. Jednal Masaryk osobně s prezidentem USA Wilsonem?

USA vstoupily do 1. světové války na straně Dohody v roce 1917. Masaryk přijel do Ameriky přes Sibiř a Japonsko na jaře 1918. Prezidentu USA Woodrowu Wilsonovi zaslal již během cesty memorandum, ve kterém vyzdvihl význam československých legií v Rusku, tehdy zmítaném chaosem po bolševické revoluci. Po příjezdu do USA se mu podařilo dohodnout společný postup se zástupci české, slovenské a rusínské krajanské komunity, kteří se 31. května 1918 vyslovili v Pittsburské deklaraci pro vytvoření společného státu. Dne 19. června 1918 byl Masaryk přijat prezidentem Wilsonem, kterého požádal o podporu pro tento plán a současně o pomoc při přesunu legií z Ruska. Dne 18. října 1918 mu jako předseda prozatímní československé vlády adresoval Washingtonskou deklaraci, ve které odmítl plán Karla I. na federalizaci Rakouska-Uherska a žádal vznik československého státu.

6. Proč se Masaryk vrátil do Československa až v prosinci 1918?

Masaryk pobýval při vyhlášení Československa 28. října 1918 v USA, odkud přicestoval do Evropy lodí do Velké Británie a poté

do Francie. Do Prahy přijel 21. prosince 1918 vlakem přes Itálii a Rakousko.

7. Jak probíhal 28. říjen na různých místech v Československu? Všude se oslavovalo?

Dne 28. října 1918 nebyly ještě stanovené hranice Československa. Přijetí nového státu bylo různé. Většina Čechů jeho vznik uvítala a přijala republiku za svou, ale mezi jinými národnostními skupinami byla situace složitější. Zejména Němci v pohraničí československý stát odmítali a žádali o připojení k německému Rakousku, které však nakonec nebylo mezinárodně uznáno. Odkazovali se na právo na sebeurčení. Ve třicátých letech - i v důsledku hospodářské krize a vzestupu nacismu v Německu - jejich odmítavý postoj ještě zesílil a většina českých Němců žádala o připojení k Třetí říši. Obdobně se k Československé republice stavěla i maďarská menšina na Slovensku. Nedůvěru k novému státu postupně získala také značná část slovenské a rusínské reprezentace.

8. Jak vypadala první československá vlajka?

Ve filmu „Den, kdy vzniklo Československo“ je československá státní vlajka v říjnu 1918 chybně zobrazena jako červenomodrobílý prapor. Ve skutečnosti tehdy byla použita tradiční česká historická dvoubarevná vlajka (vrchní pás bílý a spodní pás červený). Teprve 30. března 1920 byla schválena nová podoba státní vlajky, která byla upravena s ohledem na tradiční slovenskou trikolóru (bílá, modrá, červená). Do předchozí bíločervené vlajky byl z levé strany přidán modrý trojúhelník, symbolizující Slovensko. Tato vlajka pak byla oficiálním státním symbolem až do roku 1992. Po rozdělení Československa přijala vlajku shodného vzhledu Česká republika.

Odpovědi vypracoval:

Petr Blažek, historik

Doporučená literatura:

KALVODA, Josef: Genese Československa. Panevropa, Praha 1998.

KLIMEK, Antonín: Boj o Hrad. I. a II. díl, Nakladatelství Tomáš Krsek, Praha 2017.

KLIMEK, Antonín: Říjen 1918. Vznik Československa. Paseka, Praha – Litomyšl 1998.

KLIMEK, Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české. Díl XIII. 1918–1929. Paseka, Praha – Litomyšl 2000.

KOTVUN, Jiří: Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935. Torst, Praha 2005.

PICHLÍK, Karel – KLÍPA, Bohumír – ZABLOUDILOVÁ, Jitka: Českoslovenští legionáři (1914–1920). Mladá fronta, Praha 1996.